

2021 PARK ADVIES

PROVINCIAAL ADVISEUR RUIMTELIJKE KWALITEIT
UTRECHT

PAUL RONCKEN

1 december 2021

Geachte gedeputeerde van Essen & gedeputeerde Bruins Slot,
afschrift aan GS, PS en CMT provincie Utrecht

Hierbij ontvangt u een ongevraagd advies 'Utrechts Heuvelland'. Het is opgesteld als een aanvullend vergezicht op de beleidsverkenning voor een strategisch bossenbeleid voor de gehele provincie Utrecht en richt de aandacht op ruimtelijke ontwikkeling van de Utrechtse Heuvelrug, gelegen tussen drie sterk groeiende stedelijke metropoolregio's (Amersfoort, Veenendaal-Ede en Utrecht). In plaats van de Utrechtse Heuvelrug te zien als de grens van een metropoolregio, draait het perspectief om: de rug en de flanken van dit Nationaal Park kunnen tot aan de straten, pleinen en voordeuren van 70% van de bevolking binnen de provincie Utrecht uitstrekken en daarmee samenhang binnen een groter netwerk van metropolitane ontwikkelingen. Het introduceert ook een langere tijdshorizon van 100 jaar om bosontwikkeling, net als grondwater, overstromingsrisico's etc., onderdeel te maken van een casco dat normale beleidscycli te boven gaat.

Aan de basis van dit advies ligt het gelijknamig ontwerpend onderzoek van FLUX landschapsarchitecten in opdracht van de PARK-Utrecht (financier), de gemeente Amersfoort en Nationaal Park de Utrechtse Heuvelrug. Dit onderzoek is onderdeel van een groter onderzoek, op nationale schaal, naar nieuwe vormen van bos en de concrete uitwerking van de bossenstrategie van het ministerie van LNV en de provincies, met de ambitie om het bosareaal in 2030 met 10% te laten toenemen. De Utrechtse Heuvelrug is één van de regionale voorbeelduitwerkingen binnen het grotere onderzoek en biedt interessante mogelijkheden om verschillende vormen van landgebruik vanuit de aanplant van bomen en bos te realiseren. Op 23 november jongstleden is 'Utrechts Heuvelland' symbolisch overhandigd aan directeur-bestuurder Gijs de Kruif van het Nationaal Park. Het rapport sluit af met vijf conclusies en aanbevelingen: een gezonder watersysteem (1), meer ruimte voor rust én reuring (2), direct genoeg hout voor 30.000 woningen (3), bos dat produceert (4) en verbindingen voor mens en dier (5): door bosopgaven aan andere opgaven in het gebied te koppelen kan het bomen-netwerk van de Heuvelrug verdubbelen!

De vijf punten worden met dit PARK-advies nog eens bekrachtigd maar vooral ook aangescherpt door ze te verbinden met de provinciale Omgevingsvisie en een visie op de Utrechtse Heuvelrug vanuit bosontwikkeling.

ADVIES 1 volgend op de aanbeveling 'een gezonder watersysteem':

HANTEER EEN TIJDSHORIZON VAN MINIMAAL 100 JAAR BIJ BOSONTWIKKELING EN SPECIFIEK BIJ DE RUIMTELIJKE ONTWIKKELING VAN EEN NATIONAAL PARK.

→ Erken de Utrechtse Heuvelrug als een levend systeem en beschouw het watersysteem als fysieke basis voor het bepalen van haar vitaliteit; beschrijf met een 100-jarige visie de ruimtelijke en tijdgebonden dimensie van dit samenhangend systeem.

In het ontwerp onderzoek van FLUX is gezocht naar een begrijpelijke ruimtelijke samenhang met andere opgaven. Centraal staat hier, wat je zou kunnen beschrijven als de economische en ecologische waarde van de Utrechtse Heuvelrug als aanvulling op de huidige administratieve of historische grenzen. Het watersysteem biedt dit inzicht en is beter in kaart gebracht dan lucht- en bodemkwaliteit. Het watersysteem kent dankzij de waterschappen ook een belangrijke vertegenwoordiger. Volgen we het watersysteem, *follow-the-water*, dan blijkt de heuvel een relatie te hebben met de flanken, de stroomdalen en de riviersystemen aan de voet van de heuvel. Niet verrassend, wel confronterend, want dit is nu niet de beleidspraktijk.

Het volgen van het water heeft ruimtelijke consequenties voor het beschrijven van de invloedssfeer van de Utrechtse Heuvelrug, het heeft ook consequenties voor de tijdshorizon. Ter vergelijking: de termijnen die worden gehanteerd bij het Hoogwaterbeschermingsprogramma worden vastgesteld op basis van overstromingsrisico's van eens in de 100, 1000 en zelfs 10.000 jaar. Als bosbeleid sterk verweven raakt met het watersysteem, dan is het niet vreemd om te kunnen sturen aan de hand van vergelijkbare tijdshorizonten. Denk daarbij vanuit waterkwaliteit en -beschikbaarheid en vanuit het risico op aanhoudende droge perioden en de kans op bosbranden.

Wat is dus een goede tijdshorizon voor een gebiedsvisie binnen de Omgevingsvisie, voor de Utrechtse Heuvelrug? Op dit moment is de gemiddelde levensverwachting van een boom in Nederland 20 jaar, maar dat is duidelijk veel te kort voor het ontwikkelen van een grotere samenhang tussen beplanting, bodem, water en luchtkwaliteit. Volgens de meest recente wetenschappelijke inzichten zijn bomen de 'levensvormen' die cruciale rol vervullen in de samenhang tussen verschillende vormen van biodiversiteit ([Wood-Wide-Web](#)). Als biotopen vormen bossen, maar ook individuele bomen binnen hetzelfde netwerk, de oudst samenhangende systemen op aarde. Er zijn schattingen van een aaneengesloten levensduur van 4500 jaar van het 'Pando' bos in Utah, USA. Het is enigszins verwarrend om in deze studie van FLUX te lezen, dat nog geen honderd jaar geleden, bossen op de Utrechtse Heuvelrug bijna niet voorkwamen. Historisch onderzoek toont aan dat de Heuvelrug gedurende lange periode heel open is geweest. Er bestaan dan ook maar heel weinig oude bossen op de Heuvelrug.

Op zijn minst is een 100-jarig perspectief nodig om het watersysteem en de diepe grondwaterstromen van de Utrechtse Heuvelrug te revitaliseren.

ADVIES 2 volgend op de aanbeveling 'meer ruimte voor rust én reuring'

CODE ROOD: EEN TEVEEL AAN PADEN IS EEN TEKORT AAN NATUURWAARDEN.

→ Introduceer zo snel mogelijk een gebiedsperspectief met een ontpading op de Heuvelrug en een groeimodel van paden naar een groter 'Heuvelland'; compenseer de versterking van natuurwaarden in het hart/op de heuvel van het Nationaal Park met een uitgebreid padennetwerk op de flanken: Utrechts Heuvelland.

De studie van FLUX haalt onderzoek aan waaruit blijkt dat paden een verstorend effect hebben op natuurwaarden, over een afstand van 750 meter; terwijl er op dit moment om de 200 meter een pad ligt op de Heuvelrug. Binnen de veilige zone van 750 meter liggen dus al drie verstoringsbronnen, een dichtheid die vergelijkbaar is met een stedelijke dichtheid van paden! (zie illustratie op p. 28 in het rapport).

Er is een radicale ontpading nodig voor de regeneratieve kwaliteiten van het Nationaal Park, zoals nu bijvoorbeeld ook voor de Veluwe is ontwikkeld. De huidige paden zijn voornamelijk aangelegd om het bos gemakkelijk te kunnen kappen, maar de huidige en toekomstige status van het bos is niet langer overwegend productiebos of recreatief bos. Er is een helder onderscheid nodig in de vorm van een zonering, op basis van de uiteenlopende kwaliteiten die Heuvelland te bieden heeft: een ruimtelijke gradiënt van enerzijds grotere aaneengesloten biodiversiteits-reservaten met weinig tot geen paden en anderzijds bos-en recreatiegebieden goed ontsloten voor de aanliggende kernen. De aanwezigheid van aaneengesloten militaire terreinen biedt veel kansen, zoals ook het eerdere project 'Hart van de Heuvelrug' heeft aangetoond. Na het hart, vragen nu de flanken aandacht.

De oudste nationale parken in de wereld laten zien dat een verdeling en heldere ruimtelijke vorm van paden en wegen de meest eenvoudige manier is om de balans tussen mens en natuur om te zetten in betrouwbare ruimtelijke ordening. Maar het huidig areaal van de Utrechtse Heuvelrug is te krap om onderscheid te kunnen maken tussen verschillende zones met padennetwerken en radicale ontpading. Veruit de meeste bezoekers lopen een route van 5 km vanaf een parkeerplaats of entree en genieten graag vanuit een toegankelijke rand van een prachtig uitzicht op een ontoegankelijk, uitgestrekt gebied. De studie van FLUX laat zien dat het met de juiste stip op de horizon met uitbreiding naar de randen, perspectief mogelijk is voor deze balans.

ADVIES 3 volgend op de aanbeveling 'direct genoeg hout voor 30.000 woningen'

VAN HEUVELRUG NAAR HEUVELLAND, EEN REGENERATIEVE BALANS VOOR DRIE GROEIENDE METROPOOLREGIO'S.

→ Stel voor de drie metropoolregio's (Amersfoort, Ede-Veenendaal, Utrecht) de ruimtelijke verbondenheid met de Utrechtse Heuvelrug centraal én verbind daarmee ook de verschillende regionale productketens met behulp van de voedselagenda, het circulair netwerk, innovatie bio-based bouwen en het convenant duurzaam bouwen.

De aanwezigheid van de Utrechtse Heuvelrug is een dagelijkse, wekelijkse of maandelijkse recreatieve realiteit voor de 897.000 inwoners in de omliggende gemeenten en daarmee voor ongeveer 70% van de bevolking binnen de provincie Utrecht. Het kan ook een dagelijkse realiteit worden als bron voor lokale en/of regeneratieve materialen.

Op dit moment is de Heuvelrug te klein om een circulaire grondstoffen stroom (oa hout, wol, vlas, vezels, voedsel) na te streven, dankzij de grote aandacht voor de ontwikkeling van landschap in de visiedocumenten voor de drie aangrenzende metropoolregio's (Amersfoort, Ede-Veenendaal, Utrecht) is dat, op termijn, wel mogelijk. Een groei van een Heuvelrug naar een Heuvelland, verankerd in drie metropoolregio's geeft zelfs te denken of het niet beter is om de drie regio's in samenhang te ontwikkelen, met Heuvelland als centraal gedeeld landschap ertussenin.

Een circulaire economie staat overal nog in de kinderschoenen, maar is het meest veelbelovend in regio's waar stad en land in samenhang worden ontwikkeld. Heuvelland biedt het vergezicht voor deze ruimtelijke samenhang en ook biedt het een nieuw economische perspectief op bos en bomen als onderdeel van regionale grondstofstromen.

ADVIES 4 volgend op de aanbeveling 'bos dat produceert'**BEHANDEL UITBREIDING VAN BOS NIET ALS RUIMTECLAIM MAAR ALS PLANTMATERIAAL.**

→ De aanplant van bomen hoeft niet te leiden tot een wisseling van bestemming; de aanplant van bomen is gunstig voor het behalen van kwalitatieve beleidsdoelen voor onder andere klimaat, biodiversiteit, circulariteit, brede welvaart en gezondheid en is daarmee een middel om bestaande bestemmingen meer onderdeel te maken van een samenhangende leefomgeving en regionale economie.

Om van heuvel tot Heuvelland uit te groeien, stelt FLUX een verrijking voor van de ruimtelijke vormen van bos en bomen: een nieuwe opgedikte rand van houtwallen, lanen, boskamers en stadsbossen, die een geleidelijke overgang vormen tussen het Heuvelland en de omliggende kernen. Maar als overall waar een boom geplant wordt de grond in waarde zou dalen, omdat de economische waardering van bosgrond het laagst is van alle grondbestemmingen, dan wordt de strijd om de grond alleen maar groter en daarmee de kans op een systemische samenhang kleiner.

Een groter Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug is een ruimtelijk mozaïek, met open en half-open landschappen, individuele bomen naast aaneengesloten boomkronen. Al de verschillende groentinten van het Nationaal Park zijn gevisualiseerd in het ontwerpend onderzoek van FLUX. Het roept op tot ruimtelijke integratie en niet tot nieuwe ruimteclaims. Het moet gelezen worden als een verbinding van beleidsdoelen voor woningbouw, energie, historie, klimaat, voedselproductie, recreatie, biodiversiteit en waterhuishouding. Dus: combineer ruimtelijke ontwikkeling, met een blijvend forse aanplant met bomen, ver voorbij het actieplan van 600.000 bomen voor 2023.

Ruimteclaims zijn 20e eeuws, laten we hokjesbestemmingen loslaten; ruimtelijke integratie is de weg van de 21e eeuw. De aanplant van bomen hoeft geen bedreiging te zijn voor andere grondbestemmingen. Bomen staan niet op zichzelf maar dragen, als plantmateriaal, bij aan de brede welvaart.

ADVIES 5 volgend op de aanbeveling 'verbinding voor mens en dier'

HEUVELLAND GEEFT RUIMTELIJKE SAMENHANG AAN HET UNIEKE INSTRUMENT 'GROEN GROEIT MEE'.

→ Verbind het unieke instrument Groen Groeit Mee aan de ontwikkeling van Heuvelland, dan is een gebalanceerde ontwikkeling van stedelijke groei van de provincie mogelijk, direct grenzend aan de metropoolregio's, dankzij de regeneratieve visie op het natuurlijk systeem van 'het-groen-dat-meegroeit'.

In de provincie is een grote behoefte aan nieuw recreatief en regeneratief groen. Groen Groeit Mee zoekt naar manieren om groen mee te laten groeien met rood. Het gaat dan om groen in en direct om dorpen en steden, maar ook om robuust groen op een grotere afstand. Nieuw groen op grotere afstand kan bestaande natuurgebieden en landgoederen helpen ontlasten. Heuvelland is een ruimtelijk model dat concreet invulling geeft aan deze ambitie, door de Heuvelrug te laten meegroeien op de flanken. Het biedt volop kansen voor recreatie, geeft nieuw economische betekenis aan bossen (o.a. door duurzame houtbouw en verschillende vormen van *agro-forestry*), verhoogt de biodiversiteit en versterkt de Utrechtse Kwaliteiten.

Neem ook een voorbeeld aan de [Zusterpark-beweging](#), een participatief project van inwoners van de omliggende kernen van de Utrechtse Heuvelrug waarmee straten, pleinen en bermen klimaatadaptief en dier-inclusief worden getransformeerd als groene ambassades van de Utrechtse Heuvelrug. Verdiep je in het succes van de [Heuvelrugtuinen](#), een project van de Natuur en Milieufederatie Utrecht. De Vereniging Deltametropool maakt al een decennium lang werk van een netwerk van verschillende regio's in Nederland waarbij [landschap de voorwaarde is voor het vestigingsklimaat en economische stabiliteit](#). De provincie Utrecht vervult hierin een prominente rol.

Begrijp dat de Heuvelrug geen heuvel is maar een netwerk dat zich uitstrekt tot de voordeuren van een stedelijke doelgroep die zich hierdoor gezonder, bewuster en socialer openstelt voor regionale identiteit en de groeimogelijkheden van voedselnetwerken, circulaire netwerken en brede welvaart.

December 2021

Paul Roncken + Ymkje van de Witte | PARK Utrecht

Bijgevoegd de link naar het ontwerpend onderzoek van FLUX

https://issuu.com/fluxlandscapearchitecture/docs/hlb_utrechts_heuvelland_rapport_121021

en naar de samenvatting van het onderzoek

https://issuu.com/fluxlandscapearchitecture/docs/hlb_utrechts_heuvelland_10-pager_121021